

ROTSAKER

LENA AHLGREN JOHANSSON

Rotsaker

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

En stor eloge och ett tack till Svängsta Samhällsförening som med sitt entusiastiska och värdefulla arbete håller minnet av Svängstas och Haldas historia vid liv. Det finns naturligtvis inga likheter mellan den verkliga föreningens hjältinnor och hjältar och karaktärerna i romanens hembygdsförening. De senare är helt och hållet hittepå, vilket även gäller övriga romanfigurer.

Till mamma, som har gett mig så mycket

I boken återfinns följande citat: s. 88 ur » Sysspihlajan alla« , text Veikko Virmajoki, s. 291–292 ur Leslie Kaplan, *Överflödet – fabriken. Följd av Fabrik: ett samtal mellan Marguerite Duras & Leslie Kaplan* (2005), översättning Jenny Högström, samt s. 447–448 ur »Barnatro«, text Ejnar Westling © Elkan och Schildknecht Carelius / Universal Music Publishing AB. Tryckt med tillstånd av Gehrmans Musikförlag AB.

Albert Bonniers Förlag
Box 3159, 103 63 Stockholm
www.albertbonniersforlag.se
info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-080777-1

COPYRIGHT © Lena Ahlgren Johansson, 2026

OMSLAG SAMT INLAGANS ILLUSTRATIONER Michael Ceken

FOTO FÖRSÄTTSBLAD Arthur Esbjörnsson

FOTO EFTERSÄTTSBLAD Järnvägmuseet / DigitaltMuseum

FÖRSTA TRYCKNINGEN

TRYCK ScandBook, EU 2026

DEN KORTA VERSIONEN

DEL 1

HUVUDBRY

Det här är mitt huvudbry sammanfattat, det som kliar, skaver, kittlar och håller mig sällskap när ingen annan är i närheten.

Jag finns. Om detta råder inget tvivel alls. Rätt och slätt är det ett faktum.

Det jag undrar är istället hur det är möjligt.

Det är inte detsamma som att jag tärs av existentiella våndor, eller att jag ligger sömnlös över varats outgrundlighet, eller att jag dväls i livets mörkaste vindlingar, plågad, tård, söndergnagd intill mörken. Nej då. Helt odramatiskt undrar jag hur det kunde hända sig att min mor och min far möttes och blev förälskade. *Detta* är det stora mysteriet.

Det ter sig som en omöjlighet för den som betraktar min mor och far var för sig, mer av ett mirakel för de få utvalda som sett dem tillsammans. Det ger freden en chans. Det överskuggar Babylons hängande trädgårdar, välter Cheopspyramiden över ända, spränger kinesiska muren i biljoner bitar och pulvriserar västtyska fotbollslandslagets försvarsmur anno 1974. Det krymper till och med Zlatans första mål för Juventus.

Denna air av omöjlighet lånar ett romantiskt skimmer åt min historia. Om detta kan hända, då är sannerligen det mesta möjligt.

Mitt huvudbry gör inte ont, alltså är det inte huvudvärk.

Det är inte tungt att bära, så något kors är det inte heller.

Om jag reste till Srivilliputhur, så skulle mitt huvudbry följa med eftersom det följer mig vart jag går. Men jag reser ingenstans. Jag stannar här.

Det skulle vara enkelt att hävda att den här historien är påhittad.

Men det *har* hänt, alltså finns jag.

KAPITEL 1

Tidigt i livet hamnade jag i skuld. Det var nämligen på grund av mig som Peter stal godis den där olycksaliga eftermiddagen, när Trojkan var ute på äventyr precis som vi brukade vara på eftermiddagarna mellan skola och middagsmat.

Trojkan var en trehörning med potential som kaststjärna, en tre-stegsraket, en treudd rakt upp i ändalykten på den munsnörpande vuxenvärlden. Det var min kusin Stefan härföraren, det var strategen Peter, och så var det jag som hängde med liksom på nåder. Så såg Trojkan ut enligt den officiella versionen.

Att Peter blev upptäckt var däremot inte mitt fel. Det måste ha haft med hans uppväxt att göra, något med en nedärvd kommunism eller kanske en fostran i en religion som tycktes vilja gott. Oavsett vilket skäl han hade därtill delade Peter storsint med sig av det goda, av stöldgodset, till höger och vänster, till vemhelst som sträckte fram en hand, och så gick det som det gick. Satan i gatan, vad han åkte dit.

Plötsligt stod Peter där med röven bar, troligen blottad av någon som inte ansåg en oväntad godisbit vara betalning nog för att hålla tyst. I samma ögonblick upphörde vår trojka temporärt att existera. Ensam kvar stod sonen till arbetskraftsinvandrade ungrare.

Peter avslöjade ingenting om resten av Trojkans inblandning för utomstående, men så snart hans två veckor långa utgångsförbud upphörde påminde han oss om den olycksaliga vadslagningen som var bakgrunden till stölden. Då föll hans pekfinger på mig. Ja, han pekade faktiskt med hela armen och sade:

»Det var ett vad, och jag vann det. Även om jag åkte fast.«

Jag suckade. Mig var det egalt, men kanske hade min kusin något att säga i den här affären?

Nej. För ovanlighetens skull hade han inte det, så jag drog upp tröjan, och Peter rörde lätt vid mina bröst. Ja, egentligen rörde han handen över hela min bröstorg, den kittlade mig som en fjäder, halkade ner längs magen, och som för säkerhets skull lät han fingrarna snudda vid mina revben också.

Så snart hans händer lämnade min hud drog jag ner tröjan igen.

Händelsen i sig var odramatisk. För mig existerade bröstet inte, varken i idévärlden eller som fysiska fenomen. De var fortfarande något som jag förknippade med andras kroppar, med *vuxna* kroppar, inte min egen barnsliga. Att Peter hade stulit lösgodis för detta nöje, det var rent omöjligt att begripa.

»Det var värt utgångsförbudet, och det var värt stryket också«, sade Peter med något som jag idag skulle vilja kalla andäktighet. Då, i den stunden, trodde jag att det var hans astma som gjorde sig påmind.

Jag skäms fortfarande vid minnet av stölden. Skäms över att vi slog vad om en sådan idiotisk sak, skäms över att jag gick med på att vara priset. Det rörde sig om en bagatell som hade kunnat äventyra vår vänskap, en löjlig incident som hade kunnat få Trojkan att implodera. Och vad priset anbelangar så hade Peter kunnat få röra vid min bröstorg ändå. Det hade varit lätt som en plätt, snabbt gjort. Därefter hade allt kunnat bli som vanligt igen: Trojkan enad, en för alla, alla för en. Peter hade kunnat undslippa sin fars ledsna min. Hans far hade sluppit skammen som det innebar att sonen stal, smärtan som det innebar att hastigt och halvhjärtat rappa sonen över ändan. Själv hade jag varit skuldfri.

Då och då slår den här blixten av skam ner i mig. Det händer när jag minns stölden, när jag minns efterverkningarna, när jag tänker på Peters pappa Laszlo, när jag undantagsvis ser Laszlo på byn.

Samma kväll som 1970-talet dog och lämnade plats för ett skränigt, skrytsamt 1980-tal sammanfattade Peters pappa det gångna decenniet inför sin hustru och dotter, min mamma Ingrid och Stefans föräldrar – och, förstås, Trojkan – vid allas vårt gemensamma nyårsfirande i den stora samlingslokalen i Medborgarhuset.

»Jag aldrig glomma detta sjuttioal«, sade Laszlo. »Min mor dog, mina landsmän slogs, och Peter stulade.«

Orden kommer tillbaka varje gång som skammen slår ner i mig.

Att ungrare slogs med varandra i sitt nya hemland rådde jag inte för, inte heller att Laszlos mor dog utan att han fick möjlighet att säga adjö till henne. Men det *var* på grund av mig som Peter stulade.

Min kusin heter som sagt Stefan.

Han hör hemma i den här berättelsen i egenskap av att vara en i Trojkan, vår barndoms treenighet, och som min kusin. Det är den enda hemmahörighet jag törs ge honom. Trots att jag såg honom växa upp till en man är han något av ett mysterium. Jag får ett sms då och då, men framför allt rapporterar min mor eller min moster från hans vuxna liv. När Stefan är på besök hos sina föräldrar ser jag till att träffa honom. Ändå var det som barn jag kände honom bäst.

Stefan var namnet på den allra förste kristne martyren. Det berättade Laszlo mer än en gång. Ibland var jag ensam åhörare, ibland var det den samlade Trojkan som lyssnade.

Martyren Stefan upprepade med en dåres envishet sin profetia om templet, och därför stenades han. Det tycks ha varit en människa som inte kunde hålla käft ens när det hettade till.

Hans namne, min kusin, frestade också sin lycka vid ett flertal tillfällen men blev i alla fall aldrig stenad. Det går annars lätt att föreställa sig en liknande scen förlagd till vår barndom: min kusins höjda pekfinger, »jo, jag vill bara säga att«, följt av ett tvärsäkert hävdande. Efter en uppmaning att upprepa det han just sagt, påstår Stefan samma sak igen, därpå ännu en gång, och då är det klippt. Det är redan för sent, första stenen kastad.

Vår Trojka uppstod i samma stund som Stefan, Peter och jag upptäckte att vi delade en fascination för fabriken på vår hemort. Det var där min mamma Ingrid arbetade, likaså Peters mamma och pappa, i perioder även Stefans mamma. Treenigheten bestod i sammanlagt fem år, från

sju års ålder för min del, och med Stefan som språkrör och underförstådd ledare. I realiteten var makten till viss del fördelad mellan oss tre, men av någon outgrundlig anledning tillskrev utanförvärlden Stefan ansvaret för alla påhitt, alla incidenter, allt som Trojkan någonsin hade den minsta inblandning i. De *var* i huvudsak hans påhitt. Men de förfinades och utvecklades efter diskussion mellan Trojkans medlemmar. Med andra ord, vi var alla skyldiga. Likafullt var det min kusin som fick ta skiten när den träffade takfläkten.

Ofta fick han ta skulden även för skit som andra ungar hittat på. Det var ju vattentätt. Alla visste att Stefan ändå skulle vara huvudmisstänkt oaktat vad som hände, oavsett vilka vittnen som fanns.

Någonstans, kanske i en virtuell värld eller i himlen, finns följaktligen ett konto där alla obetalda skulder står uppräknade med siffror och bokstäver som alla ryker av helig vrede över orättvisan. Han har en del att inkassera, Stefan, från en hop skenheliga snorungar vars föräldrar bedyrade att deras barn inte kunde ha hittat på sådant ofog. De andra barnens glador förblev orörda, Stefans var sedan länge matt och oxiderad.

I mina minnen av Trojkan är Stefans roll att vara katalysator, generator och vid behov diktator. Det skulle ha varit lätt att spå honom en framtid som slipad ekonomisk brottsling eller som övertygande missionär med tvivelaktiga metoder att ta till när den verbala övertalningsförmågan inte förslår. Han var, och är fortfarande, ett år äldre än jag. Stefan var i sin tur ett år yngre än Peter. De var alltid ett eller två steg före mig i utbildningen, till mellanstadiet, till högstadiet, ett steg före i livet i stort.

Somt vet jag om Stefan som vuxen. Som många andra tog han sig härifrån. Det var först ett tåg och sedan ett flyg och sedan buss och taxi, möjligen moped eller tuktuk sista biten. Vilket land han för tillfället vistas i, det kan jag inte säga. Det skulle kunna vara Kambodja, men det kan också vara Vietnam eller möjligen Laos. Han ägnar sig åt datorer, förlänger deras livstid på ett eller annat sätt. Jag har aldrig

riktigt begripit exakt vad det är han tjänar sitt levebröd på. Men det tar honom i alla fall runt världen, det ena varvet efter det andra.

Det var något han verkligen ville. Inte för att det fanns någon tydlig, rät linje till dagens datorexpertstatus från Pong och Donkey Kong, som Stefan spelade nätterna igenom med eller utan vår äldste kusin. I så fall var den osynlig, för ingen såg det komma. Ett kall var det i alla fall, *hans* kall.

Ledtrådarna till en vuxen Peter är betydligt färre.

Om min kusin är ett mysterium så är Peter ett svart hål.

Stefan är ett uselt spår till den vuxne Peter, kanske rentav ett villospår. Deras vägar skildes helt åt redan under Peters första år på gymnasiet. De kom att välja olika utbildningar, hamnade i skilda sammanhang. Skaffade intressen och likasinnade som inte rörde sig i samma härad, gick på fester i kvarter långt från varandra. Deras vardagsbanor korsades sällan, inte ens till och från gymnasieskolan som låg i tätorten. Stefan körde moped och epatraktor, Peter tog bussen.

Trojkan var vid denna tid sedan länge upplöst, dödförklarad och eventuella hågkomster förnekades. Jag var långt utanför bilden.

En betydligt mer pålitlig ledtråd till Peters liv som vuxen är uppsynen hos hans pappa.

Ibland ser Laszlo glad ut. Då drar jag slutsatsen att Peter har det bra.

Jag gissar att Peter har ett stimulerande och välbetalt arbete, en intelligent och charmerande hustru med en egen karriär, ett eller två barn som älskar att spela schack *och* att vistas utomhus, en bostad som rymmer svärföräldrar på besök, att de alla har god hälsa och älskar varandra i största respekt. Det är sådana drömmar som Laszlo – invandrare av första generationen – alltid haft för sina svenskfödda barns räkning.

Vid andra tillfällen ser Laszlo sorgsen ut på ett obestämt öststatsmässigt vis, på samma sätt som han brukade göra när det var trubbel hemma i Ungern medan Peter och jag fortfarande var barn. Då gissar jag att Peter inte har det så bra. Kanske har han drabbats av bältros, möjligen någon sällsynt variant som Ramsay Hunts syndrom, eller kanske har han blivit permitterad när företaget där han arbetar gör

stora förluster, eller så har kanske han och frun problem med grannarna i fastigheten där de nyss köpt en bostadsrätt.

Redan när Peter och jag var barn var Laszlos ansikte en griffeltavla. Där stod att läsa hur det hade gått för sonen vid senaste läxförhöret. De i undantagsfall bortglömda engelskglosorna låg som dystra spår i faderns ansikte. De för Peter unika kvarsittningarna efter snöbollskastningar som sparat ur omvandlade faderns panna till ett tätt linjerat ark ur sonens bortslarvade glosbok, bände hans pappas mungipor neråt. För att inte tala om den gång då Peter hade stulit, då var Laszlos ansikte så uppenbart smärtfyllt att det gjorde ont att titta på.

Som barn trodde jag att lidandet i Laszlos ansikte hade med hans ursprung att göra. Det var min övertygelse att alla ungrare var på det sättet.

Det var inte riktigt rätt, bara nästan.

Peters far var alltid ytterst noga med att vara som andra, med att göra som Svensson, Andersson, Nilsson och de andra gjorde. Var nitisk med att barnen skulle vara som andra barn, nej förresten, alltid skötsammare, alltid flitigare, artigare, alltid mer uppmärksamma på omvärldens regler och konventioner än andra barn så att de skulle slippa det ungerska epitetet. Peters pappa var in i själen rädd för att sonen skulle behöva lida för att han var ungrare. Laszlo själv, alltså, det var *han* som var ungraren – inte Peter, han var ju svensk. Där klämde skon, just där. Detta var källan till lidandet.

Peter gav sig också av härifrån.

Kanske hade han liksom Stefan ett kall att hantera.

Vart han tog vägen vet jag endast lite grann om. En större stad, en utbildning, ett liv på en annan plats än denna. Där tar min insyn i Peters liv slut, och ja, det är väl ungefär där som hans vuxna liv börjar. Som jag sade, lite grann av ett svart hål.

För mig framträder han och Stefan allra tydligast som mina barndomsvänner, mina edsvurna kompanjoner, i Trojkans treenighet.

Vi såg oss som ett slags minnesagenter med uppdraget att samla berättelser om Fabriken, om medarbetarna, om arbetet. Det var vår stora

uppgift och innebar att ta reda på vad som försiggick i den parallella värld i vilken våra föräldrar klev in varje morgon, måndag till fredag, som Alice steg ner i Underlandet. Varje dag samma sak. De steg ut ur vår gemensamma värld och in i Fabriken, en värld till vilken Trojkan inte hade tillträde.

Att det tog slut, att Trojkan upphörde att finnas, att vi till och med förnekade att den hade funnits, till detta fanns flera olika skäl. Genom åren har jag funderat på dem, på vilka som vägde tyngst, och om det var oundvikligt att vi skildes åt. Det var inte vadslagningen i sig, eller att Peter åkte fast. Däremot ändrades betydelsen av vadet, och innebörden av beröringen, i takt med att vi förändrades. Vi blev äldre, vi förväntades bli varse skillnader mellan att vara flicka respektive pojke och bete oss därefter.

Till slut trodde vi oss ha vuxit ifrån berättelserna som vi omhuldat och omskapat, men i själva verket växte vi nog snarare in i dem.

Vadet var bara en händelse.

Det fanns fler, det fanns i själva verket många. Ett par av dem vägde mycket tungt och adderade till skulden.

Några hade jag med stor omsorg gömt undan till senare, nogsamt invirade i mjukt omslagspapper. De var svåra att förstå när de skedde, kanske skulle allt bli begripligt långt senare, när jag hunnit bli vuxen.

KAPITEL 2

Så länge jag var barn var Fabriken en alldeles oemotståndlig sago-värld.

Men för att ta mig in i den behövde jag en mellanhand.

Det var inte alls självklart att mamma eller någon annan vuxen ville dela med sig av berättelser från sin vardagsvärld. Historierna därifrån räddes varken olycka eller ärligheter, och i sanningens namn lämpade de sig inte alltid för barn. Det var fråga om socialrealism, en magisk sådan, utan skyddsglasögon, utan hörselkåpor.

Sagan om Fabriken ställde dessutom krav på sin berättare. Det dög inte att svälja de mest eländiga bitarna, att lämna ute, ersätta det grova med hummanden. Det gick inte att tälja och putsa på det svåra, lappa och laga hålen. Det var alltså inte vem som helst som kunde förmedla den, och även det bara under vissa omständigheter, med särskilda förutsättningar. Sagan krävde en berättare vid gott mod, en berättare som glömde eller gömde sin irritation, som ignorerade smärtan i nacke och axlar, som förmådde förtränga den dagliga huvudvärken.

Så, istället för en berättelse av H.C. Andersen eller något av bröderna Grimm: en kvarts magisk socialrealism förmedlad av en trött mamma.

Istället för kvällsbön bad jag: »Berätta om Fabriken, mamma. Snälla!«

Och så gjorde hon det.

Så gjorde också Stefans mamma Irma, Peters mamma Rozsa likaså, ibland även Peters pappa Laszlo för sina respektive söner. Trojkan lyssnade andäktigt, var och en i sin säng. Vi behöll berättelserna långt fram i minnet. Nästa gång vi sågs samlade vi ihop våra nogsamt sparade

utsagor, lade dem intill varandra och dissekerade dem med varsam noggrannhet. Anade vi censur såg vi till att finna också de bortskurna bitarna som av en eller annan anledning hade ansetts olämpliga för barnaöron. Censur var emellertid sällan, till och med mycket sällan, förekommande. Det fanns förstås sådant som de vuxna försökte undanhålla oss. Men det var inte mycket. Filtret hos berättarna var konstruerat så att maskorna i det lätt töjdes ut, tånjdes på vidden, bredden, höjden, vidgades och lät det mesta passera.

Ibland förgrenade sig berättelserna och hamnade på andra sidan bron, i Den andra fabriken. Men aldrig hörde jag historien om hur min mor mötte min far. Denna enda berättelse saknades, den om hur i hela världen det mötet hade gått till.

I ögonen på Trojkan tedde Fabriken sig i första hand som en plats där det odlades historier. Tillverkningen av skrivmaskiner var bara en täckmantel för något långt större, för ett sammanhang som rymde i stort sett allt.

Länge gjorde Trojkan, och framför allt jag, likhetstecken mellan vuxenvärlden och Fabriken.

Det var vår övertygelse att det var där, innanför fabriksgrindarna, som livet försiggick. Att vi varken var huvudrollsinnehavare eller statist i det här livet, i detta enda liv som räknades. Vi var inte ens publik. Allt som skedde var andrahandsuppgifter för oss. Livet var något som vi hörde talas om.

Visst var det dumt och ja, det födde en ängslan. En förfärlig misstanke grodde, den att våra föräldrar var andra personligheter i den parallella världen. Den första misstanken innehöll fröet till ännu en skakande farhåga. Hemska tanke; att de helst hade velat stanna i den världen dygnet runt. Att de var lyckligare, att de var mer kamrater, mer hjältemodiga, mer levande, mer av allting i den andra världen, den som vi inte delade.

Tröttheten då?

Huvudvärken?

Axlar och nacke som stelnade, handleder och armbågar som domnade bort? Treo-rören? I nödfall Voltaren, i sista hand Citodon, och så filmjolk ovanpå det för att gottgöra magen?

Hörde också detta till sagoskimret?

I sanningens namn förstod vi knappt vad det innebar; att det faktiskt var ett arbete, att det var av nödvändighet. Det såg just inte så ut i våra ögon. Istället stirrade vi oss blinda på allt det som kringgärdade arbetet, på volanger, krås, och bollfransar, utsmyckningar av alla de slag.

Ja, det fanns alltså mycket som vi missade.

När bollen är som allra högst upp i luften hoppar Arne A för att möta den på dess bana neråt. Han är beundrad som luftens konung både av det egna laget, Haldafabrikens stolthet, och av motståndarna från den andra fabriken.

Lagkamraterna i Halda-laget håller andan, kombattanterna likaså. Alla vet att Arne A aldrig någonsin missar en nick framför mål.

»Vad i helvete!«

En dov smäll hörs när spelaren från fiendelaget träffar Arne A:s näsa med sin armbåge.

Bollen passerar nickmästaren Arne A:s huvud och landar tryggt i famnen på målvakten från fiendefabriken.

Domaren blåser av matchen.

De som står allra närmast säger att ljudet inte låter dovt när man hör det på nära håll, det låter mer som ett knakande eller krasande ljud. Däremot hörs en dov duns när Arne A, med händerna kupade runt näsan, landar på marken.

Blodet störtar ur nämnda näsa. Det syns ända bort till hejklackarna som har tystnat.

En karavan av ABU-anhängare har följt sitt lag över bron till den förhålliga andra sidan, till konkurrentfabriken Haldas marker och Halda-lagets hemmaplan som ligger invid företagets parkering för de anställda. Hustrur till spelarna i ABU-laget, arbetskamrater, en och annan tjänsteman, barn till spelare och kollegor – alla är utrustade med vimplar med företagets namn på.

Redan en halvtimme före matchstart står de båda fabrikslagens hejklackar på varsin långsida av grusplanen och bligar på varandra tvärsöver gruset. De har börjat värma upp med kortare hejramsor, den enklare varianten, för att spara de mer fantasifulla till matchens mest glödande ögonblick. Det som i matchens inledning är inövade ramsor som sitter i ryggraden på var och en av åskådarna blir senare till improviserade konststycken. Det är en upptrappning som sker i rasande takt.

Till en början hörs:

»Världens bästa fotbollslag – Halda, Halda, Halda!«

Och från motsatta sidan:

»Världens bästa fotbollslag – ABU, ABU, ABU!«

Spelarna kommer in på planen för uppvärmning ungefär en kvart före start, och då skruvas volymen upp ett snäpp eller två. Klackarna blir mer slagfärdiga, mer engagerade, mer ivriga i sitt vimpelviftande. Ännu hörs inte några skällsord eller glåpord klackarna emellan, men det är bara en tidsfråga.

Från ena sidan av grusplanen hörs:

»Vi är laget hela dagen, vi ska krossa Halda-laget!«

På andra sidan av planen kontrar Haldas hejklack genom att höja volymen ytterligare och ropa:

»Halda vinner alla matcher, det är Halda-lagets takter!«

Lagen ställer upp på varsin planhalva. Det blir tyst på publiken.

Domaren blåser i sin visselpipa, och sedan är matchen igång och hejklackarna som pånyttfödda. Plötsligt är de inte längre mödrar och hustrur eller arbetskollegor. De utvecklas i riktning mot blodtörstande, hämndhungrande vinnarskallar som inte är beredda att erbjuda någon nåd.

